

Somfai László

„FORDÍTÁS? ÉRTELMEZÉS?”

Az átirat problematikája Bartók életművében

„Jauchzet, frohlocket, / Auf, preiset die Tage, / Rühmet, was heute / der Höchste getan!”¹ Szöveg és zene ideális harmóniában nyitotta meg a lipcsei lutheránus templom hívőinek a karácsonyt beharangozó első kantátát, Johann Sebastian Bach később *Karácsonyi oratórium*ként (BWV 248) hangversenyszámmá vált mesterművének első kórustételét – vélnénk, ha nem tudnánk, hogy mindez nem az ideális műalak, csupán másodlagos felhasználás. Átdolgozás az egy esztendővel korábban írt alkalmi *Festmusik*ből, a Maria Josepha („Königin in Pohlen und Kurfürstin zu Sachsen”) születésnapját ünneplő *Drama per Music*ából (BWV 214), amelynek első szövegsorai („Tönet ihr Pauken! / Erschallet Trompeten! / Klingende Saiten / erfüllet die Luft”) inspirálták Bachot arra, hogy az üstdobos szólójával, majd a trombiták felharsanásával s a húros hangszerek teljes hangteret kitöltő fürge mozgásával induljon a tétel hangszeres bevezetése. A *Karácsonyi oratóriumbeli* műalak tehát csupán átdolgozás volt, amely azonban túlélte a szöveg–zene kapcsolatot szempontjából invenciózusabb alapformát.

Bach és Händel korának megszámlálhatatlan értékes átdolgozástípusához mérten már a Haydn–Mozart generáció átiratainak jelentős

része is csupán praktikus segédeszköz. Például ahhoz, hogy a *Sieben Worte / A Megváltó hét szava* című zenekari mesterművet a polgári otthonokban is el lehessen játszani egy alkalmi vonósnégyes-szeánszon vagy akár egyetlen fortepianón. (Az inkább kivételnek számított, hogy – az idegenkezű vokális átirat híréből felbosszantva – utóbb maga Haydn formált oratóriumverziót ugyanebből a zenekari alkotásából.) Beethovennel végképp elfogadottá lett, hogy a szerző esetenként valamilyen okból fontosnak tartotta egy gondosan elkészített átirat létrejöttét, legyen bár szó egy zongoraszonáta vonósnégyes-átíratáról vagy a *Nagy fuga* zongoranégykezes letétéről. Az efféle átiratok utóélete nagyobb részt nem igazolta a szerző reményeit. Példaként csupán Beethoven hegedűversenyének szerzői zongoraverseny-átdolgozását említem. Noha még cadenzát is írt az átdolgozáshoz, ami izgalmas újdonság, de hogyan is lehetett volna vetélytársa az öt zseniálisan idiomatikus zongorakoncertnek egy maga műfajában ugyan emblemikus, de másféle szólóhangszerre koncipiált versenymű adaptációja?

Zeneakadémiai tanulóéveiben Bartók Béla olyan környezetben pallérozódott, ahol

a Liszt-kultusz révén az átdolgozás kreatív, vagy legalább praktikumot szolgáló formája része volt a kánonnak. Szimbolikusnak is mondható, hogy első bécsi koncertjén 1903-ban Richard Strauss *Heldenleben*-jének maga készítette zongoraátiratával debütált Bartók. De az is nyilvánvaló liszti inspiráció, hogy 1905 tavaszán, zenekarra és zongorára fogalmazott *Scherzójának* kudarcba fült budapesti zenekari próbája után, a nyári párizsi Rubinstein-versenyre az előző évben szóló zongorára írt op. 1 *Rapszódia* zenekar-kíséretes átdolgozását nyújtotta be. Ez az átdolgozás számára maradandóbb sikert hozott, mint az eredeti forma; sőt többször játszott, mint akár 1. akár 2. zongoraversenyét – még 1939-ben is pódiumra vitte.

Egy másik átirattradíció, amelyik Bartók számára fontos volt: a kézzongorás átiratok repertoárja. Koncertező pályájának egyik kiemelt eseménye volt a Liszt-émlékévben, 1936. április 22-én a Zeneakadémián tartott Dohnányi–Bartók est Bach C-dúr kettősversenyével, Mozart elmaradhatatlan kézzongorás D-dúr szonátájával (K448) s két nevezetes átirattal: Brahmtól az f-moll zongoraötös kézzongorás verziójának és Liszt *Concert pathétique*-jének tolmácsolásával.² Az utóbbi vitathatatlan nyereség, hiszen miközben az eredeti forma, a *Großes Konzertsolo* Liszt szóló zongoraművei között a h-moll szonáta és számos további mestermű árnyékában nem véletlenül ritkábban játszott, az átdolgozás a kézzongorás repertoárban az egyik leghálásabb koncertszám. A Brahms szonátaverziót (amelyet Dohnányi mellett feleségével, Dittával is játszott – hangfelvétel is maradt kettejük nagyszerű interpretációjáról) a szerzői átdolgozás ellentétes csoportjába sorolom. Ezt

a művét ugyanis eredetileg vonóskvintettként fogalmazta Brahms, amelyet utóbb megsemmisített. Majd átírta két zongorára, s végül eljutott a legtökéletesebb – a zongoraötös – formáig; így publikálta op. 34-ként (csak utóbb jelentette meg a kézzongorás szonátaverziót is op. 34bis jelzéssel).³ Azzal a kritikai megjegyzéssel, hogy a zongora és a vonósnégyes kontrasztját kiaknázó kvintettváltozatot eredetibbnek-értékesebbnek tartom a szerző alkotta kézzongorás formánál, történészhez talán nem illő terepre lépek – de a továbbiak kedvéért ezt vállalnom kell.

Egy zenemű átirata némi joggal hasonlítható a szöveges műalkotásból készülő fordításhoz: jobban vagy gyengébben sikerült értelmezése az eredetinek. Azonban nem az idevágó kortársi és újabb reflexiókat, esztétikai nézeteket szándékozom felsorakoztatni és ütköztetni, hanem egy e tekintetben távolról sem megvitatt életmű problematikájának legalább részleges kommentálására vállalkozom. Bartók Béla kompozícióinak jegyzékében rengeteg az ilyen vagy olyan okból készült szerzői átirat. A friss repertoárdarabokra vadászó műsorszerkesztők és előadóművészek a zeneszerző halála óta nemegyszer rossz tradíciót próbálnak kezdeményezni a változatok terén. Mi több, maga Bartók is belement több olyan kompromisszumba, amelyeknek háttéréről alig talál tényfeltáró információt a muzsikusk.

A Függelékbeli áttekintés műfaji csoportokként, némiképp indokolható bakugrásokkal listázza a Bartók életmű szerzői átiratait (a vastag betűvel kiemelt műcímek a voltaképpeni, pódiumra szánt átiratok; közülük az aláhúzottak műfaji eredetisége-értéke vitathatatlan; a szaggatott aláhúzásúak a problé-

maegyedek, amelyeket kommentálni fogok). A Bartók halála után megjelent, lelkes zeneszerző utódoktól, szorgalmas pedagógusoktól, hiú előadóművészekről származó megszámálhatatlan átirattal – néhány utalástól eltekintve – itt nem foglalkozunk.

Az első csoport – a zongoraművekből készült zenekari műveké – a legnagyobb és legérdekesebb. A már említett op. 1 *Rapszódia* mellett két 1910/11-re datálható partitúrával indul a sor: a kéttételes posztumusz *Hegedűverseny* megmentésére, kiadhatóvá tételére felhasznált 14. bagatell (a „Ma mie qui danse”), és a *Két román tánc* elsőjének koncerten előadott, de Bartók életében publikálatlanul maradt szimfonikus formája. 1910. szeptember 27-i levele szerint Bartóknak ambíciózusabb tervei voltak: a két román tánc szimfonikus változata az *Este a székeleyknél* és a *Ma mie qui danse*-t fogta volna közre.⁴ Ez a négytételes partitúra ebben a formában nem készült el, s az átalakított programú koncerten bemutatott *Román tánc* kiadását Bartók nem szorgalmazta. Sőt, amikor évtizedekkel később, 1939 januárjában Rózsavölgyi felkérte a *Két román tánc* meghangszerelésére, maga helyett – valószínűleg más elfoglaltságai miatt – Weiner Leót javasolta, akinek átirata meg is jelent.⁵ A Bartók-kutató magánvéleménye: kár, az 1911-es hangszerelés (amelynek partitúráját Bartók kézírataival együtt magával vitte Amerikába) akkor kiadatlan maradt; és kár, hogy a szólamanyagot megtaláló Denijs Dille e partitúra ismerete nélkül kényszerült megjelentetni a *Román táncot*,⁶ amely hangszerelésében szorosan kötődik Bartók zongorán játszott interpretációjához, s alighanem eredetibb-értékesebb, mint a Weiner-féle instrumentáció.⁷

Azonban az 1908-as terv mégsem ment teljesen feledésbe. Jó két évtizeddel később, merész és nem mindenütt közönségkért arató új partitúrái mellett lukratívabb művek írására szánta el magát Bartók. „Édes Mama [...] meghangszereltem az *Este a sz.*, a *Medvetáncot*, a *Kicsit ázottan-t*, egy sirató éneket és még valami rövidet. Ez mármint egy kis zenekari suite, amit a pénz miatt állítottam össze.”⁸ Az ihletett hangszerelésű *Magyar képek* igazolta Bartók reményeit; mi több, máig egyik legjátszottabb partitúrája. Viszont nem lett sikerdarab a mellette írt két másik zenekari mű. Egy négyperces darabért – mint a Szonatinából hangszerelt *Erdélyi táncok* – még a pódium átrendezése is luxus; a *Magyar parasztdalok* iránt pedig a zenekarok érdeklődése annak ellenére viszonylag szerény maradt, hogy a Bartók leírta partitúráját litografáló kiadás minden példányát a szerző aláírásával árulta az Universal Edition. Megjegyzem, a kezdeti sikerek után (a műből készült kiadói átiratok száma nem csekély) az eredetileg az I. világháború egyik osztrák–magyar katonakonzertjére szánt *Román népi táncok* kizenekari hangszerelése sem vonzotta már a karmestereket. Amerikai éveiben Bartók keserűen tiltakozott, amikor philadelphiai zenekarával Ormándy e helyett a *Román népi táncok* maga készítette briliáns nagyzenekari hangszerelését adta elő, s azt meg is akarta jelentetni.⁹

Végül az átiratoknak ebben az első csoportjában hozom szóba a kézzongorás-ötös *Szonáta* Concerto-változatának dilemmáját. Vitathatatlanul maga Bartók akarta, hogy a jelentős számú és sikeres kamaratermi előadást megérő *Szonáta*-verziót feleségével nagyteremben, zenekari kísérettel is előadhassa. Az átdolgozást

1. kép A *Tánc-szvit*ből készített szerzői zongoraátirat első kiadásának címlapja

iratok egyik valóságos dilemmája. A nagy sikert arató szimfonikus formát maga Bartók akarta átírni zongorára, de nehezen készült el vele. Ám a legfontosabb: soha nem játszotta hangversenyein. Nyilvánvalóan azért, mert a szimfonikus forma az anyagszerű, a jobb-hatásosabb műalak. Egyébként a zongoraletét kétnyelvű címlapjának szövege egyértelmű (1. kép): *Tánc-szuite / zenekarra [...] írta / Bartók Béla / Zongoraátirat [...] – Tanz-Suite [...] Klavierübertragung vom Komponisten*. Azonban amikor (már amerikai éveiben) Sándor György pódiumra vitte, a zeneszerző nem tiltakozott, sőt tanácsokat adott egyes zongoraszerűtlen részek egyszerűsítésére. Halála után a Bartók-játékosok favorizált koncertszámává vált, hiszen alig van hozzá mérhető nagyformátumú, virtuóz szóló zongoraműve. De ismétlem: Bartók nem játszotta hangversenyein.

A zongorakivonatokhoz két kritikus megjegyzés. Bartóknak eszébe nem jutott volna nyilvánosan eljátszani a *Két kép* zongoraletétjét (mint egyes pianisták manapság teszik), amely – kivált a *Virágzásban* – szükségképpen meg sem tudja közelíteni a hangszerelt forma színeit-eredetiségét. Látnunk kell a gondosan elkészített szerzői kivonat okát: a hanglemek elterjedése előtt az volt a szokás, hogy a partitúra és a zenekari szólamok mellett a kiadó felkínálta az otthon lejátszható zongora-„kivonat”-ot is (2. kép). A másik megjegyzés: Sándor György, miután Bartók szinte teljes zongorazenéjét lemezre játszotta, Bartók Péter révén rátalált a zenekari Concerto zongoraletétjére. Ezt Bartók Dorátinak készítette, aki a Concerto zenéjére tervezett ballethez játszotta volna lemezre a betanuláshoz szükséges zongorakivonatot,¹¹ már ami abból egyáltalán eljátszható. Sándor György azon-

ban a maga olvasatában és zongoraszerűsítésével pódiumra vitte a nem oda szánt letétet. Mi több, Bartók Péter engedélyével meg is jelent a Sándor-verzió.¹² A Bartók-kutató javaslatát szükségtelen elmondanom. A négykezes zongorakivonat rubrika *Csodálatos mandarinja* szerencsére ritkán kerül pódiumra, noha tudjuk, hogy a még premierre váró pantomim hajszával végződő első részét Bartók 1926. április 8-án négykezesként mutatta be a Magyar Rádióban, Kósa György közreműködésével.¹³

A 6. csoport – a hegedúrapszódiaiaké – a talán legkiegyensúlyozottabb átirategyüttes. E műveket Bartók eleve mindkét verzióra gondolva komponálta, bízva nagyszerű hegedűs partnereiben, Szigetiben és Székelyben. A népzenealapú zongoraműből hegedű-zongorára átirrt kompozíciók közül nem a Gertler Endre, illetve Ország Tivadar munkáját alaposan javítgató két alkotás vált átütő sikerré, hanem az a kettő, amelyhez Bartóknak alig kellett nyúlnia: Székely ill. Szigeti átdolgozása, de ez talán maguknak a műveknek is köszönhető. A szóló zongoradarabokból a Bartók-házaspár kézzongorás estjeire készült néhánytételes *Mikrokosmos*-átirat válogatás a repertoár része lett.

Bartók egyik legragyogóbb átírata a hegedűduóiból a maga személyes pianista játéktílusára fogalmazott *Kis szvit*.¹⁴ Az eredeti ének-zongora formát meghangszerelő két mű egyike, a *Falun* háromtételes, kamarazenekar-kíséretes változata a Bartók oeuvre egyik legeredetibb partitúrája, nyilvánvaló Stravinsky-reflexiókkal; a repertoárban elfoglalt méltatlanul gyatra helyét az előadás nehézsége sem menti. Az *Öt magyar népdalt* Basilides Mária kedvért hangszerelte meg Bartók; kiadástörténete szerint is alkalmi kompozíció.¹⁵ A 11. csoporthoz, a színpadi művek hangver-

2. kép A *Két kép*ből készített szerzői zongorakivonat első kiadásának címlapja

senytermi szvitformáinak megvitatásához külön előadásra volna szükség. Itt csupán summázom a lényegét: *A fából faragott királyfiból* több nekifutással készített koncertverziók egyike sem vált repertoárdarabbá; a *Mandarin*-szvit viszont fényes hangverseny- és hanglemezkariert futott be annak ellenére, hogy a hatásos befejezés a hajszával a drámai történetet lehetetlen ponton szakítja meg.

Szólnom kell Bartók átíratainak egyik legkülönösebb csoportjáról, a gyermek- illetve női hangokra írt a cappella kórusok egynéhányának zenekarkíséretes változatáról (7 tétel, de tulajdonképpen 8 műalak). Kétféle felkérés áll az átiratok mögött. A 27 kórus 1937-es budapesti bemutató hangversenyére készülve

Lassan

El - in - dul - tam szép ha - zám - bul, Hí - res kis Ma - gyar - or - szág - bul.

3. kép Az „Elindultam szép hazámbul” kezdete a *Magyar népdalok* első kiadásában (1906)

Lassan

El - in - dultam szép ha - zám - bul, Hí - res kis Magyar - or - szág - bul.

4. kép Az „Elindultam szép hazámbul” kezdete a Thomán házaspár számára készített változatban (1906 ősze)

a komponista öt darabot iskolai zenekari kísérettel látott el. A másik: 1941-ben a University of Michigan kórusának Bartók két további a cappella kórusához kisebb szimfonikus zenekart foglalkoztató kíséretet írt (sőt a *Huszárnótából* is új változatot készített). Ezek mindegyike kisebb-nagyobb mértékben színezi, eseménydúsabbá teszi az előadást, de még a legszebb-legdiszkrétebb, a „Ne menj el!” is mintegy felöltözteti (túloltözteti?) a hasonlíthatatlan egyszerűségű eredeti műalakat.

Utolsóként a műfajszerűség és praktikum egy sajátos esetét hozom szóba, a nevezetes

Bartók-Kodály füzet első számát: *Elindultam szép hazámbul*. Tíz-tíz dalnyi *Magyar népdalok* válogatását Bartók és Kodály 1906 őszen olyan letétben jelentette meg nyomtatásban, hogy a kottaolvasó magyar nagyközönség megismerje, otthon eljátszhassa, elénekelhesse a népdalokat – ezt elősegítendő a dallamot a zongora jobb keze is játssza (3. kép). [NB: A tördelést úgy kérjük, hogy a 3., 4. és 5. ábrát lapozás nélkül lehessen összehasonlítani!] Operaénekesünk hangversenyen és hanglemezen évtizedek óta ebben a műkedvelőknek szánt formában énekelték, éneklük a dalt mint a Bartók-életmű szimbólu-

mát, noha ezt a letétet nem nekik szánta Bartók. Még 1906 őszen a Berlinben koncertező Thomán házaspár dalestjére készülve hangversenyre illő kíséretet írt a népdalhoz (4. kép).¹⁶

Ám amikor 1928-ban Bartóknak alkalma nyílt Medgyaszay Vilmával lemezre venni ötöt az 1906-os sorozatból, már teljesen új zongorakíséretet fogalmazott (5. kép). Ennek kottája

$\text{♩} = 48$

El - in - dul - tam szép ha - zám - bul, Hí - res kis Ma - gyar - or - szág - bul.

5

szág - bul. Vissza - néz - tem _ fél - u - tam - bul, _ Sze - mem - bül a könny ki - csor - dult.

10

Vissza - néz - tem _ fél - u - tam - bul, _ Szemembül a könny ki - csor - dult.

5. kép Az „Elindultam szép hazámbul” Medgyaszay Vilma és Bartók számára készült változata (1928)

posztumusz jelent meg,¹⁷ de ma már csakis ebben a formájában volna szabad pódiumra vinni az *Elindultam szép hazámbult* – sajnos kevesen teszik.

Végül figyelmet érdemel az utolsó, „Tervek” feliratú csoport. Egy 1931 decemberében kiadójával folytatott megbeszélés német nyelvű protokollja szerint Bartók számos elkészült vagy tervbe vett műről nyilatkozott. A megvalósulatlanul maradtak két legérdekesebbike: egy kb. 15 perces zenekari mű a *Szabadban* és a *9 kis zongoradarab* egyes tételeiből

JEGYZETEK

- 1 Az OSZK *Fordítás, tolmácsolás, értelmezés* című tudományos ülészakán 2016. november 24-én tartott előadásom egy bejátszással indult, amelyen Bach *Karácsonyi oratóriumának* első tételét John Eliot Gardiner dirigálta (Archiv Produktion 423232-2).
- 2 A *Concert pathétique* kevéssel későbbi Dohnányi–Bartók tolmácsolása az 1939. november 4-én a kassai Schalkház díszterméből rádióközvetített előadásban egy amatőr hangfelvételtől meghallgatható: *Bartók felvételek magángyűjteményekből*, szerk. SOMFAI László, SEBESTYÉN János, KOCSIS Zoltán, Bp., Hungaroton Classic, 1995 (HCD 12334-37), CD4/3.
- 3 Ez az előadás ezen a ponton Bartók és Pásztory Ditta 1939. október 31-én a Magyar Rádióban rögzített előadásából (*Bartók felvételek magángyűjteményekből*, CD3/2–5) az I. tétel főtémáját idézte.
- 4 „Kedves Mama [...] Az akadémiai zenekar előadja hegedű-koncertemet Waldbauer Imrével. Kun pedig dec. 4-én eldirigálja a következőket: 1.) I. román tánc, 2.) Este a székelyeknél 3.) Ma mie qui danse, 4.) II. román tánc. Ez is még a nyakamon van, most kell még meghangszerelnem.” Bartók

(a „Sípval, dobval” átírásához valóban hozzákezdett), valamint (feltehetően Berg *Lyrische Suite*-jének mintájára) a 4. vonósnégyes vonószenekari átírata.¹⁸

Ha néhány tiszteletlen kommentárommal esetleg tévednék is, összegzésként elmondhatónak vélem: a szerzői átírat/átdolgozás Bartók életművében esetenként komoly nyereség; nem kevesebbszer csupán alkalom szülte változat, ami nem ér fel az eredetihez; s néhány átíratáról tévesen hisszük, hogy azokat nyilvános hangverseny-előadásra szánta a szerző.

1910. szeptember 27-i levele, lásd Ifj. BARTÓK Béla, *Bartók Béla családi levelei*, Bp., Zeneműkiadó, 1981, 201.
- 5 Béla BARTOK, *Deux danses roumanines / Op. 8 / Orchestrée par Leo Weiner*, Bp., Rózsavölgyi, 1939. (Rózsavölgyi 1939. január 24-i kiadatlan felkérő levele a Budapest Bartók Archivumban: BH-III.2246.)
- 6 Bp., EMB, 1965.
- 7 Az előadásban itt felidézett két hangfelvétel: (1) a zongoramű kezdete Bartók előadásában, amely a *Bartók zongorázik 1920–1945*, szerk. SOMFAI László, KOCSIS Zoltán, Bp., Hungaroton Classic, 1991 (HCD 12326-31) sorozatban jelent meg: CD1/6; (2) a hangszerelt változat Kocsis Zoltán vezényletével: *Bartók Új Sorozat* 6, Bp., Hungaroton Classic, 2008 (HSACD 32506/5).
- 8 Ifj. BARTÓK, *Bartók Béla családi... i. m.*, 518.
- 9 Bartók műveinek készülő tematikus jegyzékben teljes terjedelemben idézni fogom a zeneszerző idevágó angol leveleit, amelyekből kiviláglik, hogy Bartók némi javítanivalót talált e régi művében, s tervbe vette normálméretű zenekarra való átdolgozását.

- 10 Az egyik kézenfekvő probléma az I. tételbeli fortissimo rekapituláció (I, 274ff) áthangszerelése: a Szonáta-verzióban kánonban mozgó 1. és 2. zongora szólamának grandiózus birkózása helyett a Concerto-átíratban az 1. zongora szerepét a zenekari tutti veszi át, s a két zongorista unisono játssza a 2. zongora szólamát – hasonlíthatatlanul gyengébb-konvencionálisabb effektus.
- 11 Lásd DORÁTI Antal *visszaemlékezései: Notes on a Masterpiece = Arion 13: Almanach International de Poésie*, Bp., Corvina, 1982, 33–53.
- 12 Címlopszövege szerint: „Piano score by the composer edited for publication by György Sándor, with facsimile of the manuscript, with Peter Bartók's preface and György Sándor's editorial note”, London, Boosey & Hawkes, 2001.
- 13 Lásd ifj. BARTÓK Béla, *Apám életének krónikája*, Bp., Zeneműkiadó, 1981, 235.
- 14 Az előadás keretében a *Petite Suite* (Kis szvit) I. tételének 1941-es Bartók felvétele hangzott fel (*Bartók zongorázik 1920–1945*, CD6/4).
- 15 Itt jegyzem meg: Kocsis Zoltán a *Hűsz magyar népdal*ból hiányzó további tizenötöt is meghangszerelve egy nem létező nagyszabású Bartók-mű-

vet vizionált. Egyébként a négy füzetbe rendezett sorozat I–II–III. füzetét Bartók nem hangversenybeli sorrendnek, hanem egy-egy népdal-típuskör antológiászerű gyűjteményének szánta; a sorozatból csupán a IV. füzet attacca-előadásra komponált zenei egység.

- 16 A 4. ábra a készülő Bartók kritikai összkiadás kottaszövegéből idéz. A kötet szerkesztője Lampert Vera.
- 17 *Öt magyar népdal* énekhangra zongorakísérettel, közr. D. DILLE, Bp., EMB, 1970.
- 18 Bartók és az Universal Edition levelezése (fotókópia az MTA BTK ZTI Bartók Archivumban, 10770): „Bespprechung mit Professor Béla Bartok vom 17. Dezember 1931. [...] 6./ Neue Orchesterstücke. | a/ »Variationen und Tänze« aus den »15 ungarischen Bauernliedern«, ca. 6–7 Minuten, wird wahrscheinlich im März fertig sein. [*lásd Magyar parasztdalok*] | b/ Orchesterstück aus den Klavierstücken »Im Freien« und den »9 kleinen Klavierstücken«, ca. 15 Minuten, wird im Laufe des Sommers fertig. [*lásd töredék*] | c/ Desgleichen eine Streicher-Symphonie nach dem IV. Streichquartett (jetzige Stimmen nicht zu verwenden)“.

FÜGGELÉK

BARTÓK-MŰVEK SZERZŐI ÁTIRATAI

1. ZONGORAMŰBŐL ZENEKARI MŰ

BB 36a Rapszódia, op.1, zongorára, 1904 ► **BB 36b Rapszódia, op.1, zongorára és zenekarra, 1905**

BB 50 Tizennégy bagatell, op.6, zongorára, 1908, no.14 (*Ma mie qui danse*) ► **BB 48b Két portré, op.5, zenekarra, 1907–1910, II. tétele**

BB 51 Tíz könnyű zongoradarab, 1908, nos. 5, 10 (*Este a székeleyknél, Medvetánc*) ► BB 103 Magyar képek, zenekarra, 1931, I–II. tétele

BB 53 Gyermeknek, zongorára, 1908–1910, II/42 ► BB 103 Magyar képek, zenekarra, 1931, V. tétele

BB 55 Három burleszk, op.8b, zongorára, 1908–1911, no. II („*Kicsit ázottan*”) ► BB 103 Magyar képek, zenekarra, 1931, IV. tétele

BB 56 Két román tánc, op.8a, zongorára, 1909–1910, no. I ► **BB 61 Román tánc, zenekarra, 1911**

BB 58 Négy siratóének, op.9a, zongorára, c1909–1910, II ► BB 103 Magyar képek, zenekarra, 1931, III. tétele

BB 68 Román népi táncok, zongorára, 1915 ► **BB 76 Román népi táncok, kizenekarra, 1917** [és SZÉKELY hegedű-zongora stb. átíratok]

BB 69 Szonatina, zongorára, 1915 ► **BB 102b Erdélyi táncok, zenekarra, 1931**

BB 79 Tizenöt magyar parasztdal, zongorára, 1914–1918, nos. 6–12 és 14–15 ► **BB 107 Magyar parasztdalok, zenekarra, 1933**

BB 89 Szabadban, 5 zongoradarab, 1926, no. 1 (töredék)

BB 103 Magyar képek, zenekarra, 1931 (lásd BB 51, 53, 55, 58)

BB 115 Szonata két zongorára és ütőhangszerekre, 1937 ► **BB 121 Concerto két zongorára és zenekarra, 1940**

2. ZENEKARI MŰBŐL ZONGORAÁTIRAT

BB 31 Kossuth, zenekarra, 1903 ► **Marcia funèbre, zongorára, 1903**

BB 40 2. Szvit, op.4, zenekarra, 1905–1907 ► **BB 122 Szvit 2 zongorára, op.4b, 1941**

BB 86a Tánc-szvit, zenekarra, 1923 ► **BB 86b Tánc-szvit, zongorára, 1925**

3. ZONGORAKIVONAT

[BB 39 1. Szvit, op.3, zenekarra, 1905 (Lajtha László)]

BB 59 Két kép, op.10, zenekarra, 1910

BB 62 *A kékszakállú herceg vára*, op.11, opera egy felvonásban, 1911

BB 74 *A fából faragott királyfi*, op.13, táncjáték egy felvonásban, 1914–1917

BB 100 Cantata profana, vegyeskarra és zenekarra, tenor- és baritonszólóval, 1930

BB 123 Concerto zenekarra, 1943 ► **Concerto, zongorakivonat, 1944**

4. 4-KEZES ZONGORAKIVONAT

BB 82 *A csodálatos mandarin*, op.19, némajáték egy felvonásban, (1917), 1918–1919 (hangszerelés: 1924)

5. VERSENYMŰBŐL ZONGORAKÍSÉRETES FORMA

BB 48a („1.”) Hegedűverseny op. posth., 1907/08 [csak a II. tételből: zongorakivonat-formájú fogalmazvány]

BB 91 1. zongoraverseny, 1926

BB 101 2. zongoraverseny, 1930–1931

BB 117 („2.”) Hegedűverseny, 1937–1938

[BB 127 3. zongoraverseny, 1945; – BB 128 Brácsaverseny, 1945: a zongorakivonatokat nem Bartók készítette]

6. ZONGORAKÍSÉRETES MŰBŐL ZENEKAR-KÍSÉRETES FORMA

BB 94 1. rapszódia (a) hegedűre és zongorára, 1928 ► (b) **1. rapszódia hegedűre és zenekarra, 1929**; ► (c) csellóra és zongorára, 1929

BB 96 2. rapszódia (a) hegedűre és zongorára, 1928 (rev. 1935); ► (b) **2. rapszódia hegedűre és zenekarra, 1929**

7. ZONGORAMŰBŐL HEGEDŰ–ZONGORAMŰ (az átírat Bartók társszerzőségével)

BB 69 Szonatina, zongorára, 1915 ► **BB 102a (BARTÓK–GERTLER) Szonatina, hegedűre és zongorára, c1930**

BB 53 Gyermeknek, zongorára, 1908–1910 ► **BB 109 (BARTÓK–ORSZÁGH) Magyar népdalok, hegedűre és zongorára, 1934**

8. ZONGORA 2-KEZES MŰBŐL ZONGORA 4-KEZES FORMA

BB 105 Mikrokosmos, 153 darab hat füzetben, (1926) 1932–1939 ► **BB 120 Hét darab a Mikrokosmosból, két zongorára, 1940**

9. HEGEDŰ DUÓBÓL ZONGORAMŰ

BB 104 44 duó, két hegedűre, 1931 ► **BB 113 Kis szvit, zongorára, 1936** (a 28., 32., 38., 43., 16., 36. duó átírat)

10. ÉNEK-ZONGORA MŰBŐL ZENEKAR-KÍSÉRETES FORMA

[BB A–3 BEETHOVEN *Erlkönig* dalának (WoO 131) Bartók hangszerelése, c1905]

BB 87a Falun, egy női hangra és zongorára, 1924 (5 tétel) ► **BB 87b Falun, 4 (vagy 8) női hangra és kamarazenekarra, 1926** (3 tétel)

BB 98 20 magyar népdal, énekhangra és zongorára, 1929 ► **BB 108 Öt magyar népdal, énekhangra és zenekarra, (1931) 1933**

11. SZÍNPADI MŰBŐL ZENEKARI SZVIT-VÁLTOZAT

BB 74 *A fából faragott királyfi*, op.13, táncjáték egy felvonásban, 1914–1917 ► **3-tételes Szvit, 1921/1924, rev. 1931; 7-tételes Szvit 1932**

BB 82 *A csodálatos mandarin*, op.19, némajáték egy felvonásban, (1917), 1918–1919 (hangszerelés: 1924) ► **A csodálatos mandarin, szvit, 1927**

12. A CAPPELLA KÓRUSMŰBŐL ZENEKAR-
KÍSÉRETES FORMA

BB 111 Gyermek és nőikarok, a cappella ►
**1935/36 Hét kórus zenekarral, 1937 ill.
1941**

13. ÉNEK-ZONGORA: KIADOTT FORMA ►
KONCERT VÁLTOZAT

BB 42 (BARTÓK, KODÁLY) Magyar népdalok,
1906 ► BB 97 Öt magyar népdal, 1928

14. TILINKÓ-ZONGORA ► ZONGORA

BB 45a Gyergyóból, tilinkóra és zongorára,
1907 ► **BB 45b Három csíkmegyei
népdal, zongorára, 1907**

15. BAROKK BILLENTYŰS ZENE
ZONGORAÁTIRATA

BB A-4/a-k 17-18. századi olasz csembaló-
és orgonazene (Marcello, Rossi, Della Ciaia,
Frescobaldi, Zipoli), átíratok zongorára, c1926-
1928

BB A-5 J.S. Bach, 6. orgonaszonáta (BWV 530),
átírat zongorára, c1929

BB A-6 Purcell, Két prelúd, átírat zongorára,
c1929

16. TERVEK

BB 89- 90 ca. 15 perces mű zenekarra a
Szabadban és a 9 kis zongoradarab egyes
tétteleiből, 1931/32

BB 95 4. vonósnégyes, 1928: átírat
vonósenekarra

BB 116 Kontrasztok, hegedűre, klarinéra és
zongorára, 1938: átírat zenekar-kíséretes formára

Mikusi Balázs

„A SZÍNHÁZTÖRTÉNET EGYIK LEGKÜLÖNÖSEBB
EXPERIMENTUMA”

Mozart, Goldoni és Hevesi Sándor *Mirandolinája*

1924 késő őszén sajátos premierre került sor a Magyar Királyi Operaház színpadán. Ahogy azt az *Esti Kurír* november 18-i száma beharangozta: „Az Operaház évadjának első bemutató előadása csütörtökön, november 27-én, a »Mirandolina« című szerelmi játék lesz, melynek zenéjét Mozart a *La finta Giardiniera* című daljátékához szerzette. A darab új szövegét Goldoni *Fogadósnejának* és az eredeti daljáték szövegének felhasználásával Hevesi Sándor dr. írta.”¹

Jóllehet a szerzői szándék és a hiteles műalakok problémája az 1920-as években még sokkalta kevésbé foglalkoztatta az Operaház közönségét és vezetését, egy Mozart-opera zenéjének egy Goldoni-darab cselekményével való összekapcsolása nem mindennapi megoldásnak számított, amelyet a szóban forgó partitúra sajátos előadás-története inspirált. Az 1775-ben a müncheni Salvatortheaterben bemutatott *La finta giardiniera* (K. 196) ugyanis sajátos határvonalon áll Mozart életművében: a komponista „korai” operáinak egyik utolsójaként egyesek már az 1780-as évek nagy vígoperáinak hangját vélik kihallani a darabból, s azt a Mozart-életmű nagyon is számontartandó darabjának tekintik, míg

mások olyannyira kínosnak érzik a – kétségkívül nem da Ponte-i magasságokban szárnyaló – librettó következetlenségeit, hogy a művet praktikusán előadhatatlannak tartják. S valóban, a magyarul többnyire *Az álruhás kertészlány* címen emlegetett mű recepciótörténete semmiképp sem sikertörténet: jóllehet Mozart egy 1775. január 14-én kelt levelében a bemutató lelkes fogadtatásáról áradozott édesanyjának, a mindössze három müncheni előadás voltaképpen cáfolni látszik e lelkes beszámolót.² S bár a mű 1780 májusában bemutatott Singspiel-változata Augsburg után a német nyelvterület több más városában is színre került, a 19. századra ez a *Die verstellte Gärtnerin* címen ismert forma is eltűnt a repertoárból. A zenevilág csupán az 1891-es bécsi felújítást követően kezdett újra tudomást venni Mozart elfeledett vígoperájáról, Max Kalbeck átdolgozása azonban ugyancsak nem bizonyult átütőnek: a következő esztendőkből, majd az 1910-es évek második felében Németország több városában színre vitt opera minden helyszínen többé-kevésbé új átdolgozásban került a közönség elé. S nem volt ez másképpen a magyar fővárosban sem, illetve, mint a korábbi beharangozóból már kiolvas-